

KARÁM VAGY KÖZÖSSÉG?

Folyóirataink szinte egymással versengve egész kritikafüzéreket közölnek és ún. JAK-füzetekről, a *Ver(s)*-ziókról és a *Fasírt*tról. Ám tegyük! — bár sokkal lényegibb, fontosabb irodalmi-kulturális jelenségekre olykor kevesebb időt vesztegetnek. Alkalmadtán érdemes lesz majd áttekinteni e termést, mert egy ilyen szemle tükröt tarthat nemcsak irodalmunknak, hanem kritikánknak is. Egy írásra azonban már most reagálnunk kell. Balassa Péter ugyanis a *Kortárs* 1983. decemberi számában olyan provokatívan intoleráns hangot üt meg, hogy nem mehetünk el szemlesütve az odadobott kesztyű mellett.

A *Jelenkor* 1983. szeptemberi számában Kis Pintér Imre által csodaként üdvözölt („hogyan tudott ilyen különleges tehetség kilombosodni... ekkora szárazság idején”) és egyenesen szentté avatott Kritikus (aki „önszántából feszül a keresztre, hogy a művekben meghalva támadjon majd fel a harmadik napon”) „Szó, szó, szó” című említett írásában éppenséggel nem gyakorolja a türelem krisztusi erényét, hanem a Morál korbácsát suhogtatja meg hazánk, a „beteg lélekű ország” fölött. Azt mondja, hogy nálunk kereslete sincs manapság a tiszta, etikus szónak, s bár a tiszta beszéd letéteményesének hiszi magát, mégsem átállja tisztátalan elvek özönét zúdítani az olvasóra — csak hogy „üdvös üzemzavart”, „üdvös botrányt” okozzon még mindig „oktrojáltan átpolitizált” irodalmunk rozsdás gépezetében, amelyben „az irodalom mint ideologikum kórosan fontos a művelői és az ellenőrei számára, és ugyanezek számára kórosan lényegtelen mint szakma, mint hozzáértés”.

Még hagyján volna, ha a Kritikus — mint a szerinte alig fél tucat hozzáértő egyike — megmaradna az irodalom felségvizein, s nem volnának vehemens eszme-futtatásainak olyan politikai és ideológiai tartalmi, amelyek valamiféle oppozíciós-individualista szektarianizmusra, dogmatizmusra, egyfajta individualista morál kéréhetlenségére vallanak. Szerinte a *Fasírt*, mely olyan szerzők írásait is magában foglalja, akiket a Kritikus ki sem állhat, valaminő „népfrontos» kontraszelekción (annyi mint: mellébeszélés) jegyében állt össze. Ő pedig nem kér ebből a többszólamiságból! Kereken felmondja ezt a konszenzust! A legnagyobb megvetéssel szól azokról, akiknek egyáltalán még politikai szempontjaik is vannak vagy bármilyen társadalmi igényt számításba vesznek az irodalommal kapcsolatban. Aki ugyanis ilyen gyanúba keveredik, az eleve nem lehet kompetens irodalmi kérdésekben. Márpedig „a konc és a kompetencia nem összekeverhető fogalmak”. Éppen ezért a Kritikus nem „vegyül”, nem alkalmazkodik. „Ellenérvem: ha alkalmazkodunk — olyanok és azok leszünk.”

Ugyancsak elutasít mindenfajta közösségi igényt, közösségi szempontot, „az alkotó feltételeket éppenséggel kizáró, képtelen karám-konceptiót”. Kulturális demokratizmus helyett kulturális arisztokratizmusra voksol. „Kultúrán, »szellemi életen« talán mégis éppen a belső magányok (!) szabad (?) kibontakozását és egymasmellettiségét, mint önkéntelen (!) alkotó összjátékot lenne kívánatos érteni...” Vesszen a közösség, ha él a Mű, amely csakis a nivelláló tömegesedést megvető, elitárius „szakértő” magánegyen produktuma lehet! Mi hát a megoldás? „A valóban radikálisat, sőt arcpiritóan merészt csakis a hátatfordítva (!) rámutatásban, a kivonulásban, az exkluzivitásban, az »obstrukció« botrányában, az ezotéria lázadásában látom. Az egy mást nem értés (!) programatikusságában és a másról beszéd felelősségteljes szabadságában.” De hol itt a felelősség — és kinek tartozunk felelősséggel? És hogyan fér össze az itt idézett szöveg az ezt követő mondattal? „Irodalomnak csak akkor nevezhető egy irodalom, ha irodalmi kritikáját adja a társadalomnak vagy egyébnek.”

De lássuk inkább, hogyan működnek e militáns individualizmus, eli-

tizmus elvei a konkrét értékelés aprópénzére váltva! A Kritikus úgy tesz, mintha „kizárólag értékességéről” csoportosítaná és értékelné a *Fasírt* szerzőit, holott mind felmagasztaló, mind pedig — és főként — pocskondiázó minősítéseiben nagyon is saját ideológiai-politikai elfogultságai dominálnak. Csoóri kiváló mert „az ország morális állapotainak, általános minőségének romlásáról” értekezik „mint irodalmi problémáról”. S az ideológiai vonzalom okán a Kritikus még azt is elnézi neki, hogy a másnál megvetett (és ugyancsak „oktrojált”) „politikai közírást” műveli, és nem mondott le a másnál ugyancsak felrótt közösség-igényről sem. Szilágyi Ákos kiváló, mert „üdvösen botrányosan” „az irodalmi élet totális manipulálásának politikai kritikáját” adja, s ezért a Kritikus még azt is elnézi neki, hogy mégiscsak van köze a marxizmushoz. Szerdahelyi írása viszont „az abszolút mélypont”, mert kimutatja, hogy az elemi logikával szembesítve halomradólnek Szilágyi erőszakolt konstrukciói. S végül kiváló Kulcsár Szabó Ernő (véletlenül épp a közlő folyóirat kritikai rovatának vezetője), aki „az irodalomnak nem mint »életnek«, hanem »műnek« a fenomenológikus és recepciós felől megközelítését egyedül... nyújtja, magas színvonalon”.

Mellébeszélő ál-levezető (szintén „oktrojált”) publicisztikát művel viszont a Kritikus szerint például Berkes Erzsébet, Mezei András, de ezúttal még Eörsi István is. Pökhendi és tetszetősen álcázott demagóg Spiró György, s nemcsak Szerdahelyi mélypont, hanem Gyurkó László is. Berkestől bizonyára elviselhetetlen az ő számára ez a vélemény: „Az olvasó ugyanis teljesen szakmaiatlan: még ma is azt szereti, ha ihletetlen szólnak hozzá, s olyasmiről, amiben maga is érdekelt. Ebből létrejön persze az újabb teória: a nagyközönség hülye. Irunk tehát egy belvilágnak, önmagunk belvilágáról, ihletlenül — és rém rosszkedvűek vagyunk tőle.” Továbbá: Mezeinek eleve nem lehet igaza, hiszen Csoórral vitatkozhat! Gyurkó pedig csak szocializmusban tud gondolkodni, mondhat akármit, az úgyis hiteltelen. És Spiró? Ő megengedhetetlenül kérdőjeleket rak fel Tandori és Esterházy műve mellé is, márpedig ez Kritikusuk szemében tabu!

A Kritikus azt is Szerdahelyi szemére veti (nyilván őt is a politika szócsövének tartva), hogy „törvényt ül”, tehát nincs mód a vele való dialógusra. Felvetődik azonban a kérdés, hogy valójában ki vágja el a dialógus szálait, mert alighanem még Balassa Péter híveit is meglepi az az érvelést mellőző, arisztokratikus szektás, kirekesztő hang, amit ebben az írásában megüt.

Nagy tévedése a Kritikusnak, hogy élet-, közösség- és társadalomidegen nézeteihez annak a Babits Mihálynak az életművében keres igazolást, akinek „kizökkentett idejét” úgy véli helyrelothatni, hogy ellenkező előjellel hazudtolja meg Babitsot, mint egyetlennek tekintett orákulumot. Mert nem az végzetes, „a népi írók csoportja annak idején eleve és elvileg polgárellenes volt mint ideológiai mozgalom”. Az lett volna végzetes, ha a polgári ideológiát magukévá tették volna, és csak a polgároktól igyekeztek volna tanulni (mert nem igaz, hogy nem tanultak: lásd Illyés viszonyát Babitshoz), mert volt mit tanulni másoktól, például a kommunista baloldaltól is. És bizonyára nagyobb kár, hogy a polgárság kritikája némelyeknél romantikus antikapitalizmusba csúszott át. Fura, hogy a Kritikus kompakt hazugságnak tartja az „apolitikus”, „exkluzív” Babits-képet, miközben ő maga Babits nevében egy „apolitikus” és „exkluzív” irodalom eszményéért száll síkra.

Szerinte „sötét van a fasírtban”. Mi azt mondjuk: némelyek gondolkodásában sok a homály; egyelőre. Az elmék remélhetőleg majd csak megvilágosodnak.

Csibra István

